

شناسایی و تحلیل اولویت‌های پژوهش در علم اطلاعات و

دانش‌شناسی از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری در این رشته*

¹ دکتر غلامرضا حیدری

² فرزانه قنادی نژاد

³ دکتر رحیم چینی پرداز

(صفحات 73 - 49)

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر شناسایی و دسته‌بندی محورهای پژوهشی مهم در علم اطلاعات و دانش‌شناسی و سنجش میزان اهمیت آن‌ها به منظور تعیین اولویت‌های پژوهشی در این رشته است.

روش پژوهش: پژوهش حاضر از نوع نظری-کاربردی و روش پژوهش سندی-تحلیلی و پیمایشی است. جامعه‌ی پژوهش حاضر شامل اساتید و دانشجویان مقطع دکتری در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌های تهران، خوارزمی، الزهراء، فردوسی مشهد، شیراز، اصفهان و شهید چمران اهواز در سال تحصیلی 95-1394 هستند. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون) استفاده شده است.

یافته‌ها: پس از مرور متون، 120 موضوع پژوهشی شناسایی و در 22 محور کلی دسته‌بندی شدند. در میان محورهای پژوهشی شناسایی شده، اولویت‌های پژوهشی از دیدگاه جامعه‌ی مورد بررسی شامل «فناوری اطلاعاتی و ارتباطی»، «آموزش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، «مطالعات مربوط به کاربران»، «پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، «نیازها و رفتارهای اطلاعاتی» و «کتابخانه‌های مجازی» هستند.

نتیجه‌گیری: نتایج بیانگر آن است که موضوعات تازه و کاربردی و موضوعات مرتبط با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی نسبت به موضوعات سنتی و مباحث نظری، برای انجام پژوهش‌های آینده در این رشته دارای اولویت بیش‌تری هستند.

کلیدواژه‌ها: اولویت پژوهش، موضوع پژوهش، علم اطلاعات و دانش‌شناسی، استاد، دانشجوی دکتری.

* تاریخ ارسال مقاله: 1395/04/13 تاریخ پذیرش مقاله: 1395/10/12.

1. استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز ghrhaidari@gmail.com

2. دانشجوی کارشناسی ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز (نویسنده مسئول)

f_ghanadinezhad@yahoo.com

Chinipardaz_r@cua.ac.ir

3. استاد گروه آمار دانشگاه شهید چمران اهواز

مقدمه

رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی مانند بسیاری از رشته‌های علمی، با مسائل و مشکلاتی مواجه است که برای رفع آن‌ها نیاز به تفکر، مطالعه و پژوهش است و تا زمانی که مسائل و مشکلات اساسی رشته شناسایی نشوند، صرف هزینه و زمان جهت انجام پژوهش، اتلاف منابع انسانی و مادی خواهد بود. مسئله‌ای که در این میان باید به آن توجه داشت این است که در حال حاضر، بخش عمده‌ای از پژوهش‌هایی که در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی صورت می‌گیرند، از کارایی لازم برخوردار نیستند. شماری از پژوهش‌های این حوزه فاقد اثربخشی لازم بوده و متناسب با نیازها، مسائل و مشکلات جامعه نیستند. در این راستا، خسروی (1385) در یادداشت سردبیر خود با عنوان «صاحب درد» مباحثی را مطرح می‌کند و به انتقاد از وضعیت پژوهش و مشکل بیان مسائل تکراری در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران می‌پردازد.

با توجه به اهمیت پژوهش و هزینه و زمان زیادی که صرف انجام آن می‌شود و تأثیری که این پژوهش‌ها بر روند تحولات هر رشته دارند، نگاهی دقیق‌تر به موضوعات پژوهش‌ها امری ضروری است. این مرحله از فرایند پژوهش همواره با مشکلاتی همراه است، چراکه پیدا کردن موضوعی که تازه و کاربردی و متناسب با نیاز جامعه و توانایی پژوهشگر باشد، کار نسبتاً مشکلی است.

شایان ذکر است که همپوشانی موضوعی و محتوایی و اشباع برخی زمینه‌ها در پژوهش، می‌تواند بیانگر عدم توانایی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در ارائه ایده‌ها و روش‌های تازه در آثار خود باشد. به بیان دیگر، با وجود این که انتشار مقاله‌های برگرفته از پایان‌نامه‌ها رو به فزونی گذارده است، میزان خلاقیت و مشارکت پایان‌نامه‌ها در تولید دانش نو قابل توجه نیست (فتاحی، 1388). از دیگر چالش‌های موجود در قلمرو پژوهش‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، ضعف در کاربردی بودن پژوهش‌ها است. به‌طور کلی، در شماری از پایان‌نامه‌ها، نوع پژوهش را کاربردی اعلام می‌کنند، اما به‌ندرت دیده می‌شود که از یافته‌ها و نتایج آن‌ها در عرصه‌ی محصولات و خدمات در جامعه‌ی مورد نظر (بازار کار و سازمان‌ها) استفاده‌ی کاربردی شود (فتاحی، بگلو، آخشی‌ک، 1393).

به نظر می‌رسد، مناسب‌ترین راه‌حل در زمینه‌ی رفع معضل انتخاب موضوع و مسئله‌ی انتخاب موضوعات تکراری و غیر کاربردی برای پژوهش در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، توجه به اولویت‌های پژوهشی در این حوزه باشد. حیدری (1389) بر این باور است که یکی از مسائل اساسی در سیاست‌گذاری‌های علمی و پژوهشی، اولویت‌بندی مسائل پژوهشی بر اساس نیازهای مخاطبان هر حوزه‌ی علمی است. وی معتقد است که در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، در برخی از حوزه‌های علمی از جمله حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، برنامه‌ریزی و نگرش نظام‌مندی نسبت به این مسئله وجود ندارد. تدوین اولویت‌های پژوهشی از مسائل مطرح در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی است و هرگونه برنامه‌ریزی آموزشی، پژوهشی و کارآفرینانه در این حوزه مستلزم آگاهی از نیازهای پژوهشی این رشته و اولویت‌بندی نیازهای شناسایی شده است.

به منظور تعیین اولویت‌های پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، توجه به موضوعات پژوهش‌هایی که در بازه‌های زمانی مختلف در این حوزه صورت گرفته ام‌ری ضروری است. بررسی موضوعات پژوهش نشان می‌دهد که در طی دوره‌های زمانی مختلف، به چه موضوعاتی بیش‌تر یا کم‌تر پرداخته شده است. هنگامی که کاستی‌های

پژوهش در موضوعاتی خاص تعیین شد می‌توان انتظار داشت که خط‌مشی پژوهش‌های آینده را طوری برنامه‌ریزی نمود که به موضوع‌هایی که کم‌تر پرداخته شده است، توجه بیشتری مبذول شود. در ادامه به پژوهش‌هایی¹ اشاره می‌شود که با روش‌های مختلف در صدد شناسایی موضوعات پژوهشی در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی بودند. پژوهش‌های مورد بررسی در 4 محور دسته‌بندی شده‌اند که عبارتند از:

1. پژوهش‌هایی که به بررسی روند موضوعی مقالات منتشر شده در مجلات رشته پرداخته‌اند؛
2. پژوهش‌هایی که به بررسی روند موضوعی پایان‌نامه‌های رشته پرداخته‌اند؛
3. پژوهش‌هایی که به صورت ترکیبی به بررسی روند موضوعی مجموعه‌ای از متون رشته (شامل مقالات، پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و کتاب‌ها) پرداخته‌اند؛
4. دیگر پژوهش‌ها: پژوهش‌هایی که به بررسی روند موضوعی کتاب‌ها، سرفصل‌های درسی دانشگاهی، اولویت‌های پژوهشی و دیگر متون مربوط به رشته پرداخته‌اند.

1. بررسی روند موضوعی مقالات منتشر شده در مجلات

تاکنون مباحث و مقالات متعددی در زمینه‌ی بررسی روند موضوعی مقالات منتشر شده در مجلات علم اطلاعات و دانش‌شناسی به منظور شناسایی و تحلیل موضوعات پژوهشی رشته در طی دوره‌های زمانی مختلف نوشته شده است. در مقاله‌ای، باتلار² (1991) با استفاده از روش تحلیل محتوا، به تجزیه و تحلیل محتوای مقالات 16 مجله در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی منتشر شده در طی سال‌های 1975-1984 پرداخت. نتایج نشان داد که

1. پیشینه‌های بسیاری در این زمینه گردآوری شده است و در مقاله‌ای تحت عنوان «مروری بر مطالعات مربوط به اولویت‌های 1 پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران و جهان» به صورت کامل به آن‌ها پرداخته شده است. لذا در پژوهش حاضر فقط به ذکر مهم‌ترین آن‌ها پرداخته شده است.

2 Buttlar

موضوعات «فهرست‌نویسی»، «مدیریت / کارکنان» و «آموزش در کتابداری» بیش‌ترین و موضوعات «خدمات کتابخانه به کودکان، نوجوانان و بزرگسالان» و «پژوهش» کم‌ترین تعداد مقالات را به خود اختصاص دادند. در پژوهش دیگری، جارولین و واکاری¹ (1993) با روش تحلیل محتوا به بررسی مجلات هسته در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی از نظر توزیع موضوعی در طی سال‌های 1965-1985 پرداختند. یافته‌ها نشان داد که موضوعات «خدمات کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی» و «ذخیره و بازیابی اطلاعات» بیش‌ترین و موضوعات «رفتارهای اطلاعاتی» و «جستجوی اطلاعات» کم‌ترین تعداد مقالات را به خود اختصاص دادند.

در چین نیز در سال 1996 با استفاده از روش کتاب‌سنجی مطالعه‌ای صورت گرفته (هوآن ون²، 1996) و مقالات مجلات حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی آن کشور را در طی سال‌های 1994-1985 بررسی کرده و به این نتیجه دست یافته است که بیش‌ترین توجه به موضوعات «اصول و مبانی نظری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی»، «آموزش کتابداری» و «خدمات اطلاع‌رسانی» بود. برخلاف گرایش شدید چین به مبانی نظری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، آثار علمی و پژوهشی دانمارک (کاگبرگ³، 1996)، همانند بسیاری از کشورهای جهان، گرایش به موضوعات کاربردی و کارکردی داشته و نظام‌های کتابخانه‌ای و مسائل اجرایی و عملی در اولویت موضوعی قرار داده‌اند. در پاکستان نیز گرایش موضوعی پژوهش‌های حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در سال‌های 1998-2007 به سمت موضوعات «صنعت، حرفه و آموزش»، «فناوری اطلاعات و فناوری کتابخانه»، «جنبه‌های نظری و کلی کتابخانه و اطلاعات» و «کاربران، سواد و خواندن» بود (نصیر و محمود، 2009).

در سال 2010 نیز پژوهشی با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت گرفته و مقاله‌های پر استناد حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی را از نظر موضوعی بررسی کرده است.

1 Jarvelin, Vakkari

2 Huanwen

3 Kagberg

یافته‌ها نشان داد که بیش‌تر مقاله‌ها متوجه موضوعات «پژوهش در کتابداری» و «مباحث کاربردی» و کم‌ترین مقاله‌ها متوجه «فناوری اطلاعات» بود (بلسینگر و ریکاج¹، 2010). در هند نیز گرایش موضوعی پژوهش‌های حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در فاصله‌ی سال‌های 2002 تا 2011 به سمت موضوعات «علم‌سنجی، کتاب‌سنجی و وب‌سنجی»، «مطالعات کاربران» و «آموزش کتابداری» بود (راهول، 2012). نتایج پژوهشی دیگر نشان می‌دهد که گرایش موضوعی مجلات هسته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی که در بازه‌ی زمانی 1965-2005 در مالزی چاپ شده بودند، به سمت موضوعات «ذخیره و بازیابی اطلاعات»، «ارتباطات علمی»، «خدمات فنی» و «رفتار اطلاعاتی (مدیریت اطلاعات و کاربران)» بود (تیومالا، ژارولین و واکاری²، 2014). یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای مقالات حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی که در بازه‌ی زمانی 2004-2013 در آمریکا منتشر شده بودند، نشان داد که به موضوعات «سواد اطلاعاتی»، «رفتار اطلاعاتی» بیش‌تر و به موضوعات «آموزش کتابداری» و «خدمات فنی» کم‌تر پرداخته شده بود (لئو³، 2015). در ایران نیز سیامکی (1391) در پایان‌نامه‌ی خود به بررسی موضوعی مجلات علم اطلاعات و دانش‌شناسی طی سال‌های 1384-1388 با استفاده از روش تحلیل محتوا پرداخت. نتایج نشان داد که موضوع «کتاب‌سنجی، علم‌سنجی و وب‌سنجی» بیش‌ترین و موضوعات «پیشینه‌های کتابشناختی» و «آموزش» کم‌ترین فراوانی را داشتند.

2. بررسی روند موضوعی پایان‌نامه‌ها

مروری بر مطالعات صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد که پژوهش‌های بسیاری به بررسی موضوعی پایان‌نامه‌های رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی پرداختند. در سال 2011 پژوهشی با استفاده از روش تحلیل محتوا صورت گرفته و پایان‌نامه‌های حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی را از نظر موضوعی در طی سال‌های 1975-2009 بررسی کرده

1 Blessinger and Hrycaj

2 Tuomaala & Järvelin & Vakkari

3 Luo

است. نتایج نشان داد که موضوعات «استفاده از کتابخانه»، «مطالعات مربوط به کاربران»، «ذخیره و بازیابی اطلاعات»، «کتاب‌سنجی»، «آموزش کتابداری» و «فناوری اطلاعات» بیش‌تر و موضوعات «آموزش کاربران» و «مباحث فلسفی و نظری» کم‌تر مورد بررسی قرار گرفتند (رشما¹، 2011). در هند نیز گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در فاصله‌های سال‌های 2007 تا 2011 بیش‌تر به سمت موضوعات «منابع و خدمات اطلاعاتی» و «کتابخانه‌های دانشگاهی» بود و به موضوعات «کتابخانه‌های عمومی»، «فناوری اطلاعات و ارتباطات» و «آموزش کتابداری» کم‌تر پرداخته شده بود (تاوامنی و پوشپاراج²، 2013). یافته‌های پژوهشی دیگر در خصوص تحلیل محتوای چکیده‌های پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در ایران از ابتدای سال 1380 تا پایان سال 1386 نشان داد که بیش‌ترین گرایش موضوعی به «فناوری اطلاعات» و «کتابخانه‌های مجازی و دیجیتالی» و ضعیف‌ترین گرایش مربوط به «مدیریت» بود (وزیر پور کشمیری، سه‌دهی و صابری، 1389). نتایج پژوهشی دیگر نشان داد که گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی در سال‌های 1388-1393 به سمت موضوعات «کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی»، «کتاب‌سنجی»، «بازیابی اطلاعات» و «رفتار اطلاعاتی» بود (گل‌پاش، 1394).

3. بررسی روند موضوعی متون رشته به‌صورت ترکیبی (شامل

مقالات، پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و کتاب‌ها)

تأملی بر پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد که تعداد پژوهش‌هایی که به‌صورت ترکیبی به مطالعه‌ی تولیدات علمی یک رشته پردازد، محدود است. در پژوهشی، بلسینگر و فریزر³ (2007) با استفاده از روش تحلیل محتوا و کتاب‌سنجی به بررسی موضوعی متون رشته طی یک دهه پرداختند. بررسی‌ها نشان داد که موضوعات

1 Reshma

2 Thavamani & Pushparaj

3 Blessinger & Frasier

«عملکردهای کتابخانه»، «پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی»، «حرفه‌ی کتابداری» و «فناوری اطلاعات» بیش‌ترین مقالات را به خود اختصاص دادند. در هند نیز گرایش موضوعی متون رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی به سمت موضوعات «فناوری اطلاعات»، «منابع الکترونیکی»، «کتابخانه‌های مجازی»، «مطالعات کاربران» و «سواد اطلاعاتی» بود (سیو کومرن¹ و دیگران، 2011). در پژوهشی دیگر ژیاو، ژنگ و لی² (2015) با استفاده از تحلیل محتوا و کتاب‌سنجی به بررسی وضعیت پژوهش‌ها در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در طی سال‌های 2008 تا 2012 پرداختند. بررسی‌ها نشان داد که در پژوهش‌ها، مباحث نظری بر مباحث فنی اولویت داشتند. ظهور فناوری‌های جدید باعث جایگزینی موضوعات جدید به جای موضوعات سنتی در این رشته شد. 6 موضوع پژوهشی مهم عبارتند از: «کتابخانه‌ی دیجیتال»، «خدمات اطلاعاتی»، «بازیابی اطلاعات»، «منابع اطلاعاتی»، «تحلیل استنادی» و «هوش رقابتی».

4. دیگر پژوهش‌ها: بررسی روند موضوعی کتاب‌ها، سرفصل‌های درسی، اولویت‌های پژوهشی و سایر متون

بررسی مطالعات انجام شده در این زمینه حاکی از آن است که به منظور تحلیل موضوعات پژوهشی رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی منابع مختلفی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. اشرفی‌ریزی، کاظم‌پور و پایی (1388) به بررسی موضوعی کتاب‌ها در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در سال‌های 1380-1387 با استفاده از روش توصیفی-پیمایشی پرداختند. نتایج نشان داد که بیش‌ترین گرایش موضوعی مربوط به حوزه‌های «سازماندهی»، «فناوری اطلاعات» و «آموزش و پژوهش» بود. در پژوهشی دیگر، شرفی و نورمحمدی (1393) با استفاده از روش تحلیل محتوا به تعیین پوشش موضوعی عناوین اولویت‌های پژوهشی حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی پرداختند. نتایج نشان داد که

1 Sivakumaren

2 Xiao, Zhang & Li

علی‌رغم بین‌رشته‌ای شدن این حوزه و تأثیرپذیری آن از فناوری‌های اطلاعاتی هنوز هم موضوعاتی مانند «کتابداری» و «بازیابی اطلاعات» بیش‌تر مطرح بودند، در حالی که موضوعاتی مانند «فناوری اطلاعات»، «کتاب‌سنجی»، «منابع چاپی و الکترونیکی» و «مدیریت اطلاعات» کم‌تر مورد بررسی قرار گرفتند. در انگلستان نیز در سال 2004 رایج‌ترین موضوعات پژوهشی در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی شامل «فناوری اطلاعات و ارتباطات»، «خدمات اطلاعاتی الکترونیکی»، «مدیریت اطلاعات / کتابخانه» و «نیازهای کاربران» بودند (سarah و پیت¹، 2004).

تأملی بر پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد که پژوهشگران در داخل و خارج از کشور همواره درصدد بررسی و تحلیل موضوعات پژوهشی رشته بوده‌اند. این مطالعات در خارج از ایران از دهه‌ی 1980 و در ایران از دهه‌ی 1360 آغاز شدند. در بیش‌تر این پژوهش‌ها از روش تحلیل محتوا و کتاب‌سنجی به منظور بررسی محورهای پژوهشی رشته استفاده گردیده است. عدم تنوع روش‌های پژوهشی استفاده شده توسط پژوهشگران، از نقاط ضعف این مطالعات است. مطالعه‌ی پژوهش‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که در هر زمان بسته به شرایط مختلف، گرایش‌های موضوعی پژوهش‌ها در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی تغییر کرده‌اند.

در پژوهش حاضر تلاش شده است به شناسایی اولویت‌های پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی پرداخته شود. برای این منظور، ابتدا فهرستی از حوزه‌های پژوهشی مهم در این حوزه از طریق مطالعه‌ی گسترده‌ی متون این رشته و نظرخواهی از متخصصان رشته تهیه شده و به منظور سنجش میزان اهمیت آن‌ها، در اختیار اساتید و دانشجویان دکتری در این رشته، قرار گرفته است تا به این ترتیب موضوعاتی که برای پژوهش در این حوزه اولویت بیشتری دارند، مشخص شوند. لذا پژوهش حاضر درصدد است تا به سه پرسش زیر پاسخ دهد:

1. مهم‌ترین محورهای پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی با تأکید بر متون این

حوزه کدامند؟

1 Sarah & Pete

2. در میان محورهای پژوهشی پیشنهادی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، اولویت‌های پژوهشی از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری کدامند؟
3. آیا میان اولویت‌های پژوهشی تعیین شده توسط اساتید و دانشجویان دکتری و حوزه‌های تخصصی و پژوهشی آن‌ها رابطه و همبستگی وجود دارد؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع نظری - کاربردی و روش سندی - تحلیلی و پیمایشی است؛ زیرا پژوهشگر با مطالعه‌ی متون و دیدگاه‌های صاحب‌نظران و نظرخواهی از متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی، به شناسایی و تدوین فهرستی از مهم‌ترین محورهای پژوهشی در رشته پرداخته و سپس با استفاده از پرسشنامه‌ای محقق ساخته میزان اهمیت هر یک از این محورها را از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری این حوزه سنجیده است. پرسشنامه‌ی پژوهش مشتمل بر 120 موضوع بود که در 22 محور کلی دسته‌بندی شدند. جامعه‌ی پژوهش شامل کلیه‌ی اساتید و دانشجویان مقطع دکتری در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در دانشگاه‌های تهران، خوارزمی، الزهرا، فردوسی مشهد، شیراز، اصفهان و شهید چمران اهواز در سال تحصیلی 95-1394 هستند. به دلیل محدود بودن جامعه‌ی پژوهش، پرسشنامه بین تمامی افراد جامعه توزیع (به صورت الکترونیکی و حضوری) و در نهایت 112 پرسشنامه (81 پرسشنامه مربوط به دانشجویان دکتری و 31 پرسشنامه مربوط به اساتید) گردآوری شد. به این ترتیب، نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها 63 درصد و قابل قبول است. به منظور حصول اطمینان از روایی محتوایی پرسشنامه‌ی مورد استفاده در این پژوهش، پرسشنامه‌ی مورد نظر به 7 نفر از متخصصان حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی داده شد. پس از دریافت نظر آن‌ها و اعمال تغییرات مورد نیاز، نسخه‌ی نهایی پرسشنامه تدوین شد. به منظور سنجش پایایی آن، پرسشنامه‌ی پژوهش بین 30 نفر از جامعه‌ی مورد بررسی توزیع و از روش آلفای کرونباخ جهت محاسبه‌ی پایایی استفاده شد. میزان پایایی به دست آمده 0/98 بود که از سطح قابل قبولی برخوردار است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با

استفاده از آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و آمار استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون) انجام گرفته است.

یافته‌های پژوهش

1. مهم‌ترین محورهای پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی کدامند؟

به منظور شناسایی محورهای پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، به مطالعه‌ی گسترده‌ی متون و نظرخواهی از متخصصان این حوزه پرداخته شده است. نتایج این مطالعات و بررسی‌ها، شناسایی 22 محور پژوهشی مهم در علم اطلاعات و دانش‌شناسی بدین شرح هستند: «آموزش»، «پژوهش»، «فناوری اطلاعات»، «سواد اطلاعاتی»، «کارآفرینی»، «آینده‌نگری و آینده‌پژوهی»، «مدیریت منابع اطلاعاتی»، «سازماندهی و بازیابی اطلاعات»، «کتابخانه‌های مجازی»، «جامعه‌ی اطلاعاتی»، «مدیریت اطلاعات»، «مدیریت دانش»، «اقتصاد اطلاعات»، «نیازها و رفتارهای اطلاعاتی»، «ابعاد نظری و شناختی علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، «علم‌سنجی، اطلاع‌سنجی و وب‌سنجی»، «تعامل انسان و اطلاعات»، «نظام‌های اطلاعاتی»، «مطالعات مربوط به کتابخانه‌ها و مدیریت آن‌ها»، «منابع و خدمات اطلاعاتی»، «مطالعات مربوط به کتابداران» و «مطالعات مربوط به کاربران». هر کدام از این محورها، شامل تعدادی از موضوعات پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی است که انجام پژوهش درباره‌ی آن‌ها می‌تواند به حل بسیاری از مشکلات موجود در این رشته کمک کند.

2. در میان محورهای پژوهشی پیشنهادی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، اولویت‌های پژوهشی از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری کدامند؟

جدول 1. بررسی میزان اهمیت و اولویت محورهای پژوهشی از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری

میانگین	انحراف معیار	محورهای پژوهشی
19/63	3/23	فناوری اطلاعات
19/62	3/83	آموزش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی
19/30	3/96	مطالعات مربوط به کاربران
19/22	3/82	پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی
19/18	3/75	نیازها و رفتارهای اطلاعاتی
19/17	3/98	کتابخانه‌های مجازی
18/94	5/0006	کارآفرینی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی
18/71	4/61	تعامل انسان و اطلاعات
18/55	4/18	آینده‌نگری و آینده‌پژوهی
18/53	4/25	نظام‌های اطلاعاتی
18/30	4/71	مطالعات مربوط به کتابداران
18/27	4/75	سازماندهی و بازیابی اطلاعات
18/26	4/47	مدیریت دانش
18/21	4/72	ابعاد نظری و شناختی علم اطلاعات و دانش‌شناسی
18/16	5/14	اقتصاد اطلاعات
17/94	4/23	مدیریت اطلاعات
17/91	5/0001	علم‌سنجی، اطلاع‌سنجی و وب‌سنجی
17/85	4/19	جامعه‌ی اطلاعاتی
17/57	4/58	مطالعات مربوط به کتابخانه‌ها و مدیریت آن‌ها
17/41	4/36	سواد اطلاعاتی
17/06	4/53	منابع و خدمات اطلاعاتی
16/93	4/5	مدیریت منابع اطلاعاتی

همان‌طور که در جدول 1 مشاهده می‌شود، از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری، محور «فناوری اطلاعات» اولویت اول را در میان سایر محورها به خود اختصاص داده است. یافته‌های این پرسش با بخش‌هایی از یافته‌های پژوهش‌های نصیر و محمود (2009)، بلسینگر و ریکاج (2010)، وزیرپور کشمیری، سه دهی و صابری (1389)، بلسینگر و فریزر (2007)، سیوکومرن و دیگران (2011)، ساراه و پیت (2004) و اشرفی‌ریزی، کاظم‌پور و پاپی (1388) مطابقت دارد. در پژوهش‌های مذکور گرایش موضوعی پژوهش‌های رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی در بازه‌های زمانی مورد بررسی به سمت موضوع «فناوری اطلاعات» بوده است. نتایج این پرسش برخلاف یافته‌های تاوامنی و پوشپاراج (2013) و شرفی و نورمحمدی (1393) بوده است. بدین صورت که یافته‌های پژوهش‌های آنها نشان داد که در طول سال‌های مورد بررسی در محور «فناوری اطلاعات» پژوهشی انجام نشده است.

سرعت تغییرات و تحولات ناشی از ظهور فناوری‌های اطلاعاتی در بخش‌های مختلف زندگی بشر به گونه‌ای است که هر رشته‌ای برای تضمین بقای خویش و نیز در راستای تحقق هدف‌ها و رسالت‌های خود لازم است از زمینه‌های بروز این تحولات آگاه شده و متناسب با این تغییرات، آمادگی لازم را در خود ایجاد کند. رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز از این امر مستثنی نبوده و برای همگام شدن با تحولات ناشی از رشد سریع فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، نیازمند آگاهی از این تغییرات و مهیا ساختن شرایط و امکانات خود برای بهره‌وری از کاربردهای فراوان آن در این رشته است. نظر به این که فناوری اطلاعات می‌تواند برای تولید، فراهم‌آوری، پردازش، ذخیره‌سازی و اشاعه‌ی اطلاعات به شکل‌های گوناگون مورد استفاده قرار گیرد، لذا می‌تواند نقش مؤثری در راستای تحقق هدف‌ها و رسالت‌های رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی داشته باشد. کاربردهای بسیار وسیع فناوری اطلاعات در علم اطلاعات و دانش‌شناسی ضرورت پژوهش در این حوزه را اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری، در میان

محورهای پژوهشی شناسایی شده، اولویت دوم متعلق به محور «آموزش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی» بود. یافته‌های این پرسش با بخش‌هایی از یافته‌های نصیر و محمود (2009)، راهول (2012) ر شما (2011) و اشرفی‌ریزی، کاظم‌پور و پاپی (1388) هم‌راستا است. در مقابل، یافته‌های این پرسش برخلاف یافته‌های تاوامنی و پوشپاراج (2013) بود که نتایج آن‌ها نشان داد که در طول سال‌های مورد بررسی پژوهش‌های اندکی درباره‌ی آموزش رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی انجام شده است.

کتابداران و متخصصان علم اطلاعات برای این‌که بتوانند در دنیای رقابتی امروز حضوری مستمر و حرفه‌ای داشته باشند، ضروری است که به مسئله‌ی کیفیت آموزش در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی و عملکرد مؤثر نظام آموزشی در این راستا توجه شود. مسئله‌ی آموزش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی به منظور تربیت نیروی انسانی کارآمد و نیز هماهنگی میان نیازهای جامعه و بازار کار و صلاحیت‌ها و توانایی‌های کتابداران و متخصصان علم اطلاعات امری ضروری است. به همین منظور، توجه به امر آموزش در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی و انجام پژوهش در این حوزه می‌تواند به شناسایی مشکلات آموزشی این رشته و ارائه‌ی راهکارهایی برای مقابله با این مشکلات کمک شایانی نماید.

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری، محور «مطالعات مربوط به کاربران» اولویت سوم را در میان سایر محورها کسب کرده است. نتایج پژوهش‌های راهول (2012)، ر شما (2011) و سیوکومرن و دیگران (2011) نیز نشان داد که در زمینه‌ی مطالعات مربوط به کاربران پژوهش‌های بیش‌تری انجام گرفته است. نتایج این پرسش با یافته‌های پژوهش اشرفی‌ریزی، کاظم‌پور و پاپی (1388) غیر همسو بوده است، از این جهت که در این پژوهش مشخص شد که حوزه‌ی مطالعات کاربران در رشته مورد بی‌توجهی قرار گرفته است.

با توجه به این‌که محور تمام فعالیت‌های کتابخانه‌ها، کاربران هستند و تمام تلاش‌ها و فعالیت‌ها در راستای تأمین نیاز آن‌هاست و رضایت کاربران از خدمات دریافتی از این

کتابخانه‌ها، عامل اصلی موفقیت این سازمان تلقی می‌شود، لذا مطالعات مربوط به کاربران ارزش کاربردی فراوانی دارند. عواملی از قبیل افزایش تعداد کاربران به‌ویژه کاربران آموزش ندیده و کم‌تجربه از یک سو و توسعه‌ی فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی و رشد وب و اینترنت و کاربرد وسیع آن‌ها در ارائه‌ی خدمات به کاربران از سوی دیگر، به اهمیت مطالعات کاربران افزوده است. این تحولات ایجاب می‌کند با مطالعه و پژوهش در این حوزه درک بهتری از نیازها و مشکلات کاربران حاصل شود و با کسب این آگاهی‌ها، امکان ارائه‌ی خدمات مفید و متناسب با نیاز کاربران فراهم شود.

تحلیل داده‌ها بیانگر آن است که چهارمین محوری که اساتید و دانشجویان دکتری آن را مهم و در اولویت قرار داده‌اند، محور «پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی» بود که این نتایج با بخش‌هایی از پژوهش‌های بلسینگر و ریکاج (2010) و بلسینگر و فریزر (2007) مطابقت دارد. این در حالی است که یافته‌های مطالعات اشرفی ریزی، کاظم پور و پاپی (1388) با یافته‌های این پرسش مغایرت دارد. چراکه نتایج این پژوهش‌ها نشان داد که در حوزه‌ی پژوهش، خلأ و کاستی وجود دارد.

دانشجویان، اساتید و پژوهشگران حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی به منظور انجام پژوهش در این حوزه در درجه اول نیازمند آشنایی با فرایند پژوهش، روش‌های مختلف انجام آن و تقویت مهارت‌های نگارشی و پژوهشی هستند. به این منظور، مطالعه در باب پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی سبب تقویت مهارت‌های پژوهشی دانشجویان و پژوهشگران این رشته و توسعه‌ی انجام پژوهش و در نتیجه رشد و تعالی جامعه و ارتقاء جایگاه رشته در جامعه می‌شود. هم‌چنین مطالعه در زمینه‌ی پژوهش در این حوزه روشن خواهد کرد که پژوهش‌های صورت گرفته در این رشته تا چه حد در راستای نیازهای جامعه بوده‌اند و تا چه حد از یافته‌های این پژوهش‌ها در جهت رفع مشکلات جامعه استفاده می‌شود. مطالعه و ارزیابی پژوهش‌های این حوزه، مشکلات و کاستی‌های موجود در پژوهش‌های این حوزه را روشن و در نهایت در ارائه‌ی راهکارهایی برای رفع مشکلات موجود کمک خواهد کرد.

همان‌طور که نتایج پژوهش حاضر نشان داد، محور «نیازها و رفتارهای اطلاعاتی» اولویت پنجم را در میان سایر محورها به خود اختصاص داده است. یافته‌های این پرسش با بخش‌هایی از پژوهش‌های تیومالا، جارلین و واکاری (2014)، لئو (2015)، گل‌پاش (1394) و ساراه و پیت (2004) همخوانی دارد. نتایج این پژوهش‌ها حاکی از آن بود که حوزه‌ی نیازها و رفتارهای اطلاعاتی، موضوع مورد علاقه‌ی پژوهشگران این رشته در طی سال‌های مورد بررسی بوده است. این در حالی است که نتایج این پرسش با یافته‌های جارلین و واکاری (1993) غیر همسو بوده است.

یکی از رسالت‌های اصلی کتابداران و متخصصان علم اطلاعات، رفع نیازهای اطلاعاتی کاربران است. کتابداران و متخصصان علم اطلاعات در صورتی می‌توانند به این امر مهم دست یابند که اطلاعات دقیقی از نیازها و رفتارهای اطلاعاتی مراجعان خود داشته باشند. این امر ایجاب می‌کند که مطالعات دقیقی در خصوص نیازها و رفتارهای اطلاعاتی کاربران صورت گیرد. در این صورت می‌توان انتظار داشت که با صرف کم‌ترین زمان و کم‌ترین هزینه، نیازهای واقعی و مسائل و مشکلات کاربران در بازیابی و استفاده از اطلاعات، شناسایی و به رفع آن‌ها پرداخته شود. شناسایی نیازهای اطلاعاتی و مطالعه‌ی رفتارهای اطلاعاتی کاربران همواره یکی از موضوعات پژوهشی در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی بوده است؛ زیرا تحت تأثیر تغییرات جامعه‌ی اطلاعاتی امروز و تحولات ناشی از فناوری اطلاعات، نیازها و رفتارهای اطلاعاتی کاربران همواره در حال تغییر است. تحلیل داده‌های گردآوری‌شده نشان داد که محور کتابخانه‌های مجازی ششمین اولویت را از دیدگاه جامعه‌ی مورد بررسی کسب کرده است. نتایج پژوهش‌های سیوکومرن و دیگران (2011)، شاو، ژنگ و لی (2015) و وزیرپور کشمیری، سه‌دهی و صابری (1389) نیز مانند نتایج این پرسش بیانگر علاقه‌مندی پژوهشگران به موضوع کتابخانه‌های مجازی بوده است.

امروزه تحت تأثیر تحولات ناشی از ظهور فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، انتقال و ارائه‌ی اطلاعات روزآمد و جدید از اهمیت بیش‌تری برخوردار شده است. همین امر سبب

شده که کتابخانه‌های با ساختار سنتی به دلیل وجود مشکلات و محدودیت‌هایی که دارند، نتوانند نقش خود را در ارائه‌ی خدمات روزآمد به کاربران با نیازها و انتظارات مختلف به خوبی ایفا کنند؛ بنابراین گرایش به سمت کتابخانه‌های مجازی نسبت به کتابخانه‌های سنتی بیش‌تر شده است؛ زیرا کتابخانه‌های مجازی بسیاری از محدودیت‌های کتابخانه‌های سنتی را ندارند؛ اطلاعات با سرعت و سهولت بیش‌تری در اختیار کاربران قرار می‌گیرد، امکان بازیابی و ذخیره‌ی اطلاعات و امکان استفاده‌ی هم‌زمان چندین کاربر از خدمات وجود دارد و به‌طور کلی ارائه‌ی خدمات به کاربران با سرعت بیش‌تر و به صورت کارآمدتری صورت می‌گیرد. مزایای کتابخانه‌های مجازی سبب گردیده که این حوزه به عنوان یکی از محورهای پژوهشی مهم در دهه‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی قرار گیرد.

3. آیا میان اولویت‌های پژوهشی تعیین‌شده توسط اساتید و دانشجویان دکتری و حوزه‌های تخصصی و پژوهشی آن‌ها رابطه و همبستگی وجود دارد؟

در ابتدا به اطلاعات توصیفی مربوط به حوزه‌های تخصصی و پژوهشی اساتید و دانشجویان دکتری پرداخته می‌شود که نتایج آن در جدول 2 آورده شده است.

جدول 2. میانگین و انحراف معیار حوزه‌های تخصصی و پژوهشی اساتید و دانشجویان دکتری

انحراف معیار	میانگین	حوزه‌های تخصصی و پژوهشی
18/22	396/66	علم‌سنجی، مدیریت اطلاعات، مدیریت دانش
23/5	389/22	علم‌سنجی، سازماندهی و بازیابی اطلاعات
19/37	426/35	منابع و خدمات اطلاعاتی، سازماندهی و بازیابی اطلاعات
26/61	368/87	سازماندهی و بازیابی اطلاعات، رفتار اطلاعاتی، مدیریت منابع اطلاعاتی
17/01	434/66	فناوری اطلاعات، سازماندهی و بازیابی اطلاعات
24/27	367/25	فناوری اطلاعات، مدیریت دانش، کتابخانه‌های مجازی
10/5	402/5	آموزش، علم‌سنجی، مدیریت کتابخانه
63/7	348	فناوری اطلاعات، کتابخانه‌ها و مدیریت آن‌ها
49/55	404/75	بازیابی اطلاعات، مدیریت کتابخانه، مدیریت دانش
50/11	413/6	مدیریت کتابخانه، مدیریت دانش، رفتار اطلاعاتی
65/5	443/5	نظام‌های اطلاعاتی، تعامل انسان و اطلاعات، کتابخانه‌های مجازی
24/69	381/5	رفتار اطلاعاتی، تعامل انسان و اطلاعات
18/36	424/66	علم‌سنجی، رفتار اطلاعاتی
36/1	413/33	سواد اطلاعاتی، علم‌سنجی، کارآفرینی
58/96	423	مبانی علم اطلاعات، علم‌سنجی، مدیریت دانش
0	434	تعامل انسان و اطلاعات، سازماندهی و بازیابی اطلاعات
34/23	415/5	مدیریت دانش، نظام‌های اطلاعاتی، فناوری
18/99	410/44	اقتصاد اطلاعات، علم‌سنجی، مدیریت دانش
8	444	تعامل انسان و اطلاعات، علم‌سنجی، پژوهش
42/27	407/75	آینده‌نگری، کتابخانه‌های مجازی
100	112	مجموع

به منظور بررسی رابطه و همبستگی میان اولویت‌های پژوهشی تعیین شده توسط اساتید و دانشجویان دکتری و حوزه‌های پژوهشی و تخصصی آن‌ها، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد که نتایج آن در جدول 3 آمده است.

جدول 3. نتایج ضریب همبستگی پیرسون بین اولویت‌های پژوهشی و حوزه‌های تخصصی اساتید و دانشجویان دکتری

متغیر ملاک (حوزه‌های تخصصی و پژوهشی)			متغیرهای پیش‌بین (اولویت‌های پژوهشی)
سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی	تعداد آزمودنی‌ها	
0/71	0/035	112	آموزش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی
0/62	0/04	112	پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی
0/9	0/01	112	فناوری اطلاعات
0/83	-0/02	112	سواد اطلاعاتی
0/02	0/212*	112	کارآفرینی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی
0/13	0/143	112	آینده‌نگری و آینده‌پژوهی
0/309	-0/07	112	مدیریت منابع اطلاعاتی
0/04	-0/194*	112	سازماندهی و بازیابی اطلاعات
0/49	0/06	112	کتابخانه‌های مجازی
0/72	-0/03	112	جامعه‌ی اطلاعاتی
0/84	0/01	112	مدیریت اطلاعات
0/93	0/008	112	مدیریت دانش
0/05	0/18	112	اقتصاد اطلاعات
0/05	0/18	112	نیازها و رفتارهای اطلاعاتی
0/24	0/11	112	ابعاد نظری و شناختی علم اطلاعات و دانش‌شناسی
0/63	0/04	112	علم‌سنجی، اطلاع‌سنجی و وب‌سنجی
0/04	0/19*	112	تعامل انسان و اطلاعات
0/32	0/09	112	نظام‌های اطلاعاتی
0/29	0/1	112	مطالعات مربوط به کتابخانه‌ها و مدیریت آن‌ها
0/33	-0/09	112	منابع و خدمات اطلاعاتی
0/21	0/11	112	مطالعات مربوط به کتابداران
0/05	0/17	112	مطالعات مربوط به کاربران
0/38	0/08	112	کل

داده‌های جدول 3 حاکی از آن است که از بین اولویت‌های پژوهشی تعیین شده توسط اساتید و دانشجویان دکتری، فقط میان 3 محور «کارآفرینی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، «سازماندهی و بازیابی اطلاعات» و «تعامل انسان و اطلاعات» و حوزه‌های پژوهشی و تخصصی اساتید و دانشجویان رابطه و همبستگی مشاهده شده است. موضوعات کارآفرینی و تعامل انسان و اطلاعات از موضوعات تازه و به‌روز در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی بوده که دارای کاربردهای فراوانی در این رشته هستند. سازماندهی اطلاعات نیز یکی از رسالت‌های اصلی کتابداران و متخصصان علم اطلاعات بوده و همواره نقشی محوری در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایفا کرده است. گفتنی است که بخش زیادی از این رشته به مبحث سازماندهی و بازیابی اطلاعات اختصاص یافته است؛ بنابراین جامعه‌ی مورد مطالعه نسبت به این موضوعات علاقه نشان داده‌اند و بدین ترتیب بین حوزه‌های تخصصی اساتید و دانشجویان و اولویت‌های پژوهشی تعیین شده توسط آن‌ها رابطه و همبستگی مشاهده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

نخستین گام برای پژوهش‌های اصولی در هر رشته، داشتن نیروی انسانی متخصص، منابع مالی و امکانات دیگر از یک سو و تعیین اولویت‌های پژوهشی از سوی دیگر است. اگر اولویت‌های پژوهشی رشته به‌طور دقیق و مناسب تعیین شود، امکان بیش‌تری را برای انجام مطلوب سایر مراحل پژوهش فراهم می‌آورد و در نتیجه از نتایج پژوهش‌ها به صورت مؤثرتر و کارآمدتر استفاده خواهد شد. رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی نیز از این امر مستثنی نیست. در پژوهش حاضر، در راستای تعیین اولویت‌های پژوهشی در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، فهرستی از مهم‌ترین موضوعات پژوهشی رشته شناسایی و در اختیار جامعه‌ی مورد بررسی قرار گرفت تا از میان آن‌ها، موضوعاتی که برای پژوهش‌های آینده اولویت بیش‌تری دارند، مشخص شوند.

به‌طور کلی، یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مهم‌ترین محورهای پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی شامل «فناوری اطلاعات»، «آموزش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، «مطالعات مربوط به کاربران»، «پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی»، «نیازها و رفتارهای اطلاعاتی» و «کتابخانه‌های مجازی» هستند. نکته‌ی قابل توجه در این پژوهش این بود که از دیدگاه جامعه‌ی مورد مطالعه، مهم‌ترین موضوعات رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی، موضوعات تازه و کاربردی و موضوعات مرتبط با فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی هستند که در نتیجه برای انجام پژوهش‌های آینده در این رشته دارای اولویت بیش‌تری خواهند بود. این امر می‌تواند ناشی از تحولاتی که در طی سال‌های اخیر در این رشته به وجود آمده است از جمله تغییر عنوان رشته و تا حدودی تغییر سرفصل‌های درسی و به تبع آن محتوای رشته، تحولات ناشی از ورود فناوری به رشته و حرکت بیش‌تر این حوزه به سمت میان‌رشته‌ای شدن باشد. این در حالی است که جامعه‌ی مورد بررسی، موضوعات سنتی رشته شامل «مدیریت منابع اطلاعاتی» و «منابع و خدمات اطلاعاتی» و موضوعات نظری را کم‌اهمیت‌تر ارزیابی کرده‌اند. با وجود سهم کم مطالعات نظری در رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی و نیاز به پژوهش بیش‌تر در این حوزه، اهمیت این مباحث از دیدگاه جامعه‌ی پژوهش بسیار کم ارزیابی شده است. با توجه به دسترسی اطلاعات در محیط‌های وب و محمل‌های اطلاعاتی دیگر نظیر لوح‌های فشرده و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته، مراجعه به کتابخانه‌ها برای استفاده از منابع چاپی و نیاز کاربران به کتابداران و اطلاع‌رسانان کاهش یافته است. به این ترتیب نیاز به موضوعات سنتی و موضوعات مبتنی بر کتابخانه از دیدگاه جامعه‌ی مورد مطالعه کم‌تر ارزیابی شده است.

با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش امید است که پژوهشگران رشته با توجه به ظهور فناوری‌های جدیدی که باعث متحول شدن این رشته شده است، در پژوهش‌های خود به موضوعاتی توجه کنند که متناسب با نیاز جامعه و همگام با پیشرفت‌های فناوری در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی باشد. این امر زمانی میسر می‌شود که نسبت

به شناسایی و ارائه‌ی اولویت‌های پژوهشی در رشته اقدام شود. درواقع، هرگونه برنامه‌ریزی در زمینه‌ی پژوهش در حوزه‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی به منظور هدفمند کردن موضوعات پژوهش‌ها، مستلزم شناسایی اولویت‌های پژوهشی این رشته است. در صورت تعیین اولویت‌های پژوهشی در علم اطلاعات و دانش‌شناسی، می‌توان انتظار داشت که پژوهش‌های آینده دارای جهت‌گیری‌های روشن‌تر و منطقی‌تری باشند، انجام پژوهش‌ها با خلاقیت و نوآوری بیش‌تری همراه باشد، بستر لازم برای به‌کارگیری نتایج و یافته‌های پژوهش در جامعه فراهم شود و عرصه‌ی پژوهش کم‌تر شاهد دوباره‌کاری‌ها و انجام پژوهش‌های غیرضروری باشد.

پیشنهادهای کاربردی پژوهش

1. به گروه‌های آموزش رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های مختلف کشور توصیه می‌شود که باهم در ارتباط بوده و هر سال فهرست موضوعات و عناوین پایان‌نامه‌های آن سال را برای یکدیگر ارسال نمایند تا از دوباره‌کاری‌ها جلوگیری به عمل آید.

2. به گروه‌های آموزش رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه‌های مختلف کشور توصیه می‌شود که موضوعاتی را برای انجام کارهای پژوهشی و پایان‌نامه‌ی دانشجویان تصویب نمایند که در آن حوزه کم‌تر کار شده یا اصلاً کار نشده است و استادان راهنما و مشاور نیز موضوعاتی را به دانشجویان خود پیشنهاد دهند که تازه و کاربردی باشند.

3. پیشنهاد می‌شود کتابخانه‌ها و سایر مراکز اطلاعاتی، نیازها و اولویت‌های پژوهشی خود را تعیین و به گروه‌های آموزش رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی اعلام نمایند تا اساس کمک به انتخاب موضوع پژوهش‌ها برای پژوهشگران این رشته در آینده قرار گیرد و نیازهای پژوهشی کتابخانه‌ها نیز رفع شود.

پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

1. پژوهشی در راستای مقایسه‌ی موضوعات مجلات یا پایان‌نامه‌های رشته‌ی علم اطلاعات و دانش‌شناسی با اولویت‌های پژوهشی شناسایی شده در پژوهش حاضر صورت گیرد تا مشخص گردد که تا چه حد موضوعات مجلات یا پایان‌نامه‌های این رشته در راستای اولویت‌های پژوهشی تعیین شده است.
2. هر یک از محورهای پژوهشی مورد بحث در پژوهش حاضر این قابلیت را دارند که موضوع پژوهشی جداگانه باشند. از این رو پیشنهاد می‌شود که هر یک از محورهای پژوهشی به منظور شناسایی موضوعات اساسی در این محورها به صورت مستقل و مفصل مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند.
3. پژوهش‌هایی در راستای مقایسه‌ی موضوعات مجلات یا پایان‌نامه‌های ایرانی با موضوعات مجلات یا پایان‌نامه‌های خارجی انجام گیرد تا به این ترتیب شکاف‌ها و کاستی‌های پژوهش‌های داخلی روشن شود و توجه بیشتری به موضوعات روزآمدتر در رشته صورت گیرد.

فهرست منابع

- اشرفی ریزی، ح؛ کاظم پور، ز؛ پایی، ا (1388). بررسی انتشارات تخصصی غیردولتی در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی در سال های 1380-1387. فصلنامه ی کتابداری و اطلاع رسانی. 13 (2)، 31-18.
- حیدری، غ (1389). معرفت شناسی علم سنجی. شیراز: پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC).
- خسروی، ف (1385). صاحب درد. فصلنامه کتاب، 17 (2)، 7-10.
- سیامکی، ص (1391). بررسی کمی و محتوایی مقالات تألیفی در مجلات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی حوزه کتابداری و اطلاع رسانی با تأکید بر گرایش های موضوعی و روش شناسی و ابزارهای گردآوری داده ها در این مقالات طی سال های 1384-1388. پایان نامه ی کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده ی علوم تربیتی و روانشناسی، گروه علم اطلاعات و دانش شناسی.
- شرفی، ع؛ نور محمدی، ح (1393). تعیین پوشش موضوعی اولویت های پژوهشی علم اطلاعات و دانش شناسی. پژوهش نامه کتابداری و اطلاع رسانی، 4 (1)، 169-182.
- فتاحی، ر. (1388). خلاقیت در پژوهش: تحلیل عناصر و عوامل نوآوری در پژوهش در چارچوب نظریه های خلاقیت. مقاله ی منتشر شده در همایش پژوهش در کتابداری و اطلاع رسانی: رویکردها، رویه ها و کاربردها، تهران (صص 9-29). تهران: دانشگاه تربیت معلم.
- فتاحی، ر؛ بگلو، ر؛ آخشیک، س. (1393). گذری و نظری بر گذشته، حال و آینده ی کتابداری و اطلاع رسانی در ایران: نگاهی به شکل گیری، دستاوردها و چالش های توسعه ی علم اطلاعات و دانش شناسی. شیراز: نامه ی پارسی.
- فتحی واجارگاه، ک (1385). نیازسنجی پژوهشی: مسئله یابی پژوهشی و اولویت بندی طرح های تحقیقاتی ویژه ی مدیران و کارشناسان واحدهای پژوهشی. تهران: آبیژ.
- گل پاش، ح (1394). تحلیل محتوای عنوان و نوع روش پژوهش پایان نامه های تحصیلات تکمیلی علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه های وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ایران در سال های 1388-1393. پایان نامه ی کارشناسی ارشد، دانشگاه بیرجند.
- وزیرپور کشمیری، مهرداد؛ سدهی، مریم؛ صابری، محمد کریم (1389). تحلیل محتوای چکیده ی پایان نامه های کارشناسی ارشد کتابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و علوم و تحقیقات از سال 1386-1380. فصلنامه ی مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، 23 (89)، 113-128.
- Blessinger, K.; Frasier, M. (2007). Analysis of a decade in Library: 1994-2004. College and Research Libraries, 68 (2): 155-169. From: <http://www.scopus.com/results/results.url?sort=pdf>.
- Blessinger, K.; Hrycaj, P. (2010). Highly cited articles in library and information science: Analysis of content and authorship trends, Library & Information Science Research, 32 (2), 156-162.
- Buttlar, L. (1991). Analyzing the library periodical literature: content and authorship, College & Research Libraries, 52 (1), 38-53.

- Huanwen, C. (1996). A Bibliometric study of library and information science research in china. *Asian Libraries*. 5 (2), 30-45.
- Jarvelin, K.; Vakkari, P. (1993). The evolution of library and information science 1965-1985: a Content analysis of journal articles. *Information Processing & Management*. 29 (1), 129-144.
- Kagberg, L. (1996). A Content analysis of library and information science serial literature published in Denmark, 1957-1986. *Library and information science research*. 18 (1), 25-52.
- Luo, L.; McKinney, M. (2015). JAL in the past decade: A comprehensive analysis of academic library research. *The Journal of Academic Librarianship*, 41 (2), 123-129.
- Naseer, M. M.; Mahmood, K. (2009). LIS research in Pakistan: An analysis of Pakistan Library & Information Science Journal - PLISJ (1998-2007) [Electronic Version]. *Library Philosophy & Practice*. Available at: <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/naseer-mahmood.htm>.
- Rahul S. L. (2013). Content Analysis of Open Access LIS Journal "ALIS" (2002-2011). *International Journal of Information Dissemination and Technology*. available at: <http://hdl.handle.net/10760/18283>.
- Reshma, R. (2011). Research trends in library and information science in India with a focus on Panjab University, chanadigarh. *International Information & LibraryReview*, 43 (1), 23-42.
- Sarah, M.; Pete, D. (2004). Striking a balance: priorities for research in LIS. *Library Review*. 53 (3), 167-176.
- Sivakumaren, K. S.; Swaminathan, S.; Jeyaprakash, B.; Karthikeyan, G. (2011). Research trends in Library and Information science in Tamil nadu: A Study. *International Journal of Current Research*, 3(12), 373-376.
- Thavamani, K.; Pushparaj, A. (2013). An analysis of Research output of Library and InformationScience (LIS) Subject in terms of Doctoral Degrees awarded (Ph.D) in India during 2007–2011: Special Reference to Northeastern Region. *Journal of Library & Information Science*. 3 (1), 77-87.
- Tuomaala, O., Järvelin, K., & Vakkari, P. (2014). Evolution of library and information science, 1965–2005: Content analysis of journal articles. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65(7), 1446-1462.
- Xiao, X.; Zhang, F.; Li, J. (2015). Library and Information Science Research in China: A Survey Based Analysis of 10 LIS Educational Institutes. *The Journal of Academic Librarianship*. 41(3), 330–340.

DOI: 10.22091/stim.2017.1137.1072

استناد به این مقاله:

حیدری، غلامرضا؛ قنادی نژاد، فرزانه و چینی پرداز، رحیم (1396). شناسایی و تحلیل اولویت‌های پژوهش در علم اطلاعات و دانش‌شناسی از دیدگاه اساتید و دانشجویان دکتری در این رشته، «علوم و فنون مدیریت اطلاعات»، 3(1)، 78-53.